

ב"מ מח

משה שווערד

בענין: מי שפרע

1. משנה מסכת בבא מציעא פרק ד

(ב) כיצד. משך הימנו פרות ולא נתן לו מעות, אינו יכול לחזור בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פרות, יכול לחזור בו. אבל אמרו, מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה, הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו. רבי שמעון אומר, כל שהכסף בידו, ידו על העליונה:

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מח/א

רבי שמעון אומר אף על פי שאמרו טלית קונה דינר זהב ואין דינר זהב קונה טלית מכל מקום כך הלכה אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו

3. תוספות רא"ש על בבא מציעא דף מח/א

מי שפרע מדור המבול. שהיו מלאים חמס ולא היו עומדים בדבורם, ודור הפלגה נקט אגב דור המבול, ומצרים לא היו עומדים בדבוריהם שבכל שעה היו אומרים לשלח את ישראל וחזרו בהם:

4. המאירי על מסכת בבא מציעא דף מח/א

ומה שהזכירו בזו אנשי דור המבול מפני שמעשיו של זה דומין למעשיהם שהיו גוזלין על צד שלא היו בית דין יכולין להזקק לתובע והוא שאמרו בתלמוד המערב מה היה חמס של אנשי דור המבול הוה חד בר נש נפיק וטעין קופה מלאה תורמוסין היו באים ונוטלין ממנו פחות פחות משה פרוטה כדף שלא תהא גזלתם יוצאת בדיינין וכן מזכיר המצריים שלא היו עומדין בדבורם כמו שנאמר בהם היתה הרוחה והכבד את לבו והוזכרו האחרים אגבן של אלו:

5. סמ"ע על חו"מ - סימן רד

(ח) מאנשי דור המבול כו'. בפרישה כתבתי דנ"ל דנקט הני משום דבהני נתפרסם השגחת הש"י על מעשים הרעים דבני אדם ופרע להן בפומבי לפי מעשיהן ומה"נ אמרו וממצרים שטבעו בים מפני שטביעה בים סוף היה גדול שבניסים ובדרך השגחיית שבדבר שזדו להשליך בני ישראל לים בא עליהן:

6. שו"ת אבני נזר חושן משפט סימן לב

אשר נסתפק אם התקנה שלא יקנה הוא דווקא אם יש למחזיק ג"כ מעות לקנות. פשוט שאין חילוק. בין כך ובין כך אפילו אם לא נתפשטה התקנה במדינתנו לא טוב עשה הקונה בתוך עמיו. כי הדבר שהשכל מחייבו שלא לעשות ככה. שמעתי מפה מרן כ"ק הרי"ם זצלה"ה מגור פירוש המשנה [ב"מ מד ע"א] מי שפרע מדור המבול כו' כי המה לא הי' להם תורה ואעפ"כ נענשו יען עשו דבר שהשכל מחייב שהם מעשים מתועבים. על כן אף שמן הדין יכול לחזור הדבר מובן מעצמו שהוא עולה. וכן אני אומר בזה אף אם לא היתה התקנה מתפשטת בזמנינו. ושורת הדין כבר כתבתי הנלפע"ד: והי' בזה שלום מאת הדו"ש הק' אברהם:

7. חזקוני בראשית פרשת נח פרק ז

וכל האדם תיבת אדם סתם שבכל המקרא כוללת אנשים ונשים וטף. וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות. וי"ל יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכת סברת הדעת אעפ"י שלא נצטוו ולפיכך נענשו כמו קין שנענש על שפיכות דמים אעפ"י שלא נצטוה על כך או שמא על הגזל עצמו נצטוו.

8. רבי ניסים גאון על ברכות דף ב/א

ועוד יש להשיב והיאך יתכן לעונשן על דבר שלא נתחייבו בו ולא ניתן להם והלא יש להם להשיב כי אילו נצטוינו היינו עושים ואילו הוזהרנו היינו נזהרים ומקבלים כמו שקיבלו הם: והרי אנו פושטים אלו תשובת הטענות ונאמר כי כל המצות שהן תלוין

בסברא ובאובנתא דליבא כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים ...

9. ספר שפת אמת - בראשית - פרשת נח - שנת [תר"מ]:

חטא דור המבול הי' בבחי' ד"א שקדמה לתורה כי יש ב' אלפים תוהו עד האבות שהתחיל ב' אלפים תורה. לכן גם צדקת נח הי' בבחי' ד"א. ואיתא בתדב"א ע"פ ויגרש את האדם כו' לשמור דרך עה"ח דרך זו ד"א עה"ח זו תורה מלמד שד"א קדמה לתורה. נ"ל כי זה נעשה אחר החטא כי מקודם הי' מוכן מיד לתורה ואחר החטא נעשה כן שלא יהי' כ"א זוכה מיד לתורה כענין שכ' מאן דנצח לחויה כו' כי בחי' ד"א הוא תיקון הגוף והמידות. לכן אח"כ הוצרך בחי' נח כנ"ל ולכן אמרו מי שפרע מדור המבול כו' שיעקר חטאם הי' בבחי' ד"א כנ"ל:

10. ספר בניהו בן יהוידע על בבא מציעא דף מ/א

מי שפרע מאנשי דור המבול ודור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים שטבעו בים. קשא מה שייכות יש לזה שאינו עומד בדבור לאנשים הנזכרים, ועוד למה אומרים שטבעו בים, יאמרו וממצרים בסתם, כי הוא יתברך נפרע מהם בארץ מצרים ובים, דלקו כאן וכאן. ונ"ל בס"ד על פי מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים פרשת שמות, דשלשה דורות אלו של מבול ושל הפלגה ואנשי סדום, כולם היו מניצוצות קרי של אדם הראשון, באותם ק"ל שנה שפירש מאשתו אחר אכילת עץ הדעת ע"ש, גם ידוע דהנחש לא היה יכול לפתות את חוה שתאכל מעץ הדעת, אלא ע"י שנוי דברים ששינה אדם הראשון במצותו יתברך, כי השי"ת צוהו על האכילה, ולא אסר לו הנגיעה, והוא שינה ואמר לחוה שגם הנגיעה אסרה לנו, ועל ידי כך מצא הנחש מקום להכנס בו לעשות מזמתו, כי הוא לא היה יכול להאכילה בחוזק יד, אך בנגיעה יכול עליה, כי היתה עומדת לפי תומה אצל עץ הדעת, ובא הנחש ודחה אותה עליו, ואמר לה הרי נגעה ולא מתה, כן באכילה תאכל ולא תמות, ואכלה, ואחר שאכלה הוכרח גם אדם הראשון לאכול, כי באה עליו בטענה, וכיון שאכל נטרד מגן עדן, ופירש מאשתו ק"ל שנה, וכיון שפירש מאשתו הוליד באותם ק"ל שנה מן הקרי, לאותם נשמות שהיו במבול, ובהפלגה ובסדום, ולכך הרשיעו ולא נתקנו, נמצא אלו השלשה דורות נתהוו מסיבת אכילת עץ הדעת, ואכילה של עץ הדעת נעשית מסיבת שינוי דברים ששינה אדם הראשון במצותו יתברך, לכן זה המשנה דבריו ואינו עומד בדיבורו, תלו עונשו בעונש שלשה דורות הנזכרים, ומה שתלו אותו במצרים גם כן, מפני כי מצרים לקו בעבור קושי השעבוד שעשו לישראל, וידוע במה יכלו לעמוד על רוחם ולהקשות עליהם בשעבוד יותר מכותם, הוא בערמה שעשו להם תחלה בפה רך, שאמר להם עשו עמי בטובה, והיה כל אחד מישראל עוסק יותר מכדי יכלתו, כי אמר לשעה היא זו, טוב שאעשה רצון המלך, אח"כ אותו רשע שם סך שעבודם לחק שצריך ליתן לבנים ביום, סך כך וכך, וזהו קושי השעבוד שעשה אליהם, והוא שינוי דברים ששינה מן פה רך לפרך, גרם לו הפרענות של מלקות: ומה שפירש על פרענות שלקה בים, היינו כי הסיבה שסיבבה לו לאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו לשפת הים, הוא שינוי הדברים ששינה להם בתחלת שעבודו בם, אשר בתחלה דבר בפה רך, באומרו עשו עמי בטובה, כי מחמת שדיבר בערמה לכך אמר לו תחלה דרך שלושת ימים נלך במדבר, שיחשוב שאומרים לחזור אליו, ומחמת כן מצא לו פתח לרדוף אחריהם, בחשבו שהם שינו ועברו על דבריו יתברך, כי הוא אמר שילכו דרך שלשת ימים ויחזרו, והם ברחו לגמרי, ולכך רדף אחריהם, אבל אם היה אומר לו בפירוש מעיקרא שישלחם לגמרי, לא היה חוזר בו לרדוף אחריהם, כי היה ירא לנפשו, והנה מה שהטעהו בכך הוא מדה כנגד מדה, כיון שהוא הטעה אותם בתחלת שעבודו בם, שאמר להם תחלה עשו עמי בטובה, ואח"כ חזר בו ושעבדם בפרך, לכך הטעהו בדבר של שלשת ימים, וזה היה סיבה שירדוף אחריהם וילקה על הים, ולכך תולין פרענות זה המשנה ואינו עומד בדבורו, לפרענות פרעה על הים:

11. ספר ערבי נחל - פרשת נח

לישב זאת נבאר משארז"ל (בבא מציעא מ"ד ע"א) מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. קשה מדוע בשום עון אשר חטא אשר יעשה אותם האדם לא חייבו חז"ל לבית דין לומר לו ככה זולת למי שחוזר ממקח כשלא היה קנין בדבר. ב' מה תלה באנשי המבול והפלגה הלא ה' לא יוותר שום אשמה. ג' מאנשי דור המבול אין לו ביאור, דהוה ליה למימר שפרע לדור המבול ומה לשון אומרם מאנשי דור המבול. ד' מאי הוא עתיד ליפרע, הוה ליה למימר הוא נפרע מאי לשון עתיד. ה' מאי שאינו עומד בדיבורו, הוה ליה למימר שאינו מקיים דיבורו:

לבאר זאת, הנה איוב ערער וקרא תגר על דור המבול וסדום ודכותיהו שהרבו לפשוע ונאבדו מן העולם כרגע בלי עונש ויסורין איוב כד', כד, ובאמת כפי ערך עונם וחטאותם כי רבו היה ראוי חיו יחיה בעיני ויסורים שיהיו כדי עונשם. ובתירוץ דבר זה ביארו המפרשים עם דברי האר"י ז"ל שנתן טעם על גזירות ושיעבוד מצרים שלא נמצא בו טעם בתורה, וכ' ז"ל, כי דור אנוש ומבול והפלגה וסדום שתלן ה' בגלגול באותן הדורות וקבלו את עונשם כי בראשונה לא קיבלו עונש רק נאבדו כרגע מן העולם ולכן באו בגלגול וקיבלו עונשם.

ולכן אותם שהיו יכולים לבא לידי תיקון נתקנו והשאר נאבדו ונתמעכו בבנין ונשחטו כששחט פרעה ק"ן ילדים בבקר וק"ן בערב שמות רבה א', לד וכדומה. ולכן נגד דור אנוש שהציף הים שליש עולם תנחומא בפ' יתרו ט"ז היה גזירת היאורה תשליכוהו, ונגד דור המבול סבל משה רבינו ע"ה יסורין כשהושלך בתיבה ע"פ היאור דוגמת נח שהיה בתיבה וכדאמר בתיקונים כי שתל הקב"ה נשמת משה רבינו ע"ה בנח ולא אצלה ונסתלק ממנו ובא באותן דורות של מצרים, מ"ש ולא אצלה הוא שנענש על שלא הוכיח לדורו גם לא התפלל עליהם (זהר חדש כ"ט ע"א), או לפי שלא היה הדור ההוא כדאי שיתפרסם ביניהם נשמת משה רבינו ע"ה לכן נסתלק ממנו, ויתבאר עוד אי"ה לקמן מענין ב' טעמים אלו. ולכן בתחלה נקרא נח איש צדיק תמים וביציאתו מהתיבה קראו הפסוק איש האדמה עבור שנסתלק ממנו נשמת משה רבינו ע"ה. ובזה פירש השפתי כהן כי מן המים משיתיהו ע"ש, ולכן הצער שהיה לנח בתיבה ולמשה רבינו ע"ה היה כפרה ותיקון קצת להם, ונגד הפלגה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר כו' היה שעבודם בחומר ובלבנים:

וטעם הדבר מה שלא קבלו עונשם מיד, הוא, לפי שחטאתם כבדה מאד ואלו לא נאבדו כרגע היה חוזר כל העולם לתהו ובהו לכן הוכרח שיאבדו הם כרגע ושיבואו בגלגול לקבל עונשם. ועם זה ביארו המפרשים המאמר במדרש על פסוק (ירמיה נא', ט) רפאנו את בבל ולא נרפתה כו' כי נגע עד שמים משפטה ונשא עד שחקים, ודרשו במדרש (בראשית רבה לח', ה) רפאנו את בבל על אלו הדורות, וביארו המפרשים עם האמור כי לא היה להם רפואה ותיקון במה שנאבדו מן העולם אלא הוצרכו להתגלגל פעם ב' לקבל אז עונשם וביאר הפסוק עצמו טעם הדבר שלא קיבלו עונשם בראשונה כי נגע עד שמים כו', ר"ל כי חטאתם כבדה מאד והיו בטלים שמים וארץ ממציותם לכן הוכרח להיות כך עיין בס' דברי שלמה פ' זו באורך:

עלה לנו דחומר עונש דורות אלו הוא מה שנענשו שני פעמים, שבראשונה נענשו באבדן מולדתם מן העולם ועוד זאת הוצרכו להתגלגל בדורות אחרים וקבלו אז עיקר עונשם, משא"כ כל שאר החוטאים מתוקן עונם בגיהנם וכל שכן ביסורי עולם הזה המכפר יותר מגיהנם ושוב אין צריך להתגלגל כי הגלגול מסוכן יותר מגיהנם, משא"כ אלו מלבד מה שקבלו עונש הוצרכו עוד לבא בגלגול ולהענש עוד גם אז:
והנה כתבנו כמה פעמים באורך איך נשמת האדם אינה מסתלקת בפעם אחת אלא מעט מעט כי בכל דיבור מסתלק חלקי הנשמה, אותו החלק הוא ג"כ קומה שלימה כי מה שיש בכלול יש בחלק אם היא דברי קדושה עולה אל א-להים והיא מנוחתה בגן עדן, ואם הוא דבר איסור עולה לס"א והוא עצמו הגיהנם, הרי שהנשמה בחיי האדם או בגיהנם או בגן עדן רק שאינו מרגיש כל עוד שמלוכב הנשמה בתוך הגוף, וזהו שאנו מתפללין שתצילנו היום ובכל יום ויום כו' ומדינה של גיהנם, דלפי פשוטו דקאי על גיהנם דלאחר הפטירה איך יאמר היום ובכל יום, ועם האמור מובן כי בעודו בחיים חיותו בכל יום ויום יש דינה של גיהנם, ולאחר הסתלקות הכללי הנה אותן חלקי הנשמה הצריכים בירור מתלבנים בגיהנם ואחר תיקונם מתקבצים כל חלקי הנשמה והיו לאחדים אחדות אחד כענין רוחני שנעשה הכל אחדות גמור ובאה למקומה בגן עדן כראוי:

והנה יש מיני דברי הרשות אשר אינם לא מצוה ולא עבירה, כגון ענין הרשות שצריך האדם לדבר וחלקי הנשמה היוצאים מאלו הדבורים לא יתכן שיבואו לפני א-להים וגם לא לס"א, הנה הנותן לבו על דרכיו יכוון בעת דברו דיבורים כאלה לקיים מצות שקר תרחק וישים עיניו ולבו על דיבוריו אלה שיהיה נשמו נדנדוד שקר וכזב ולמען יראת ה' ומצותיו שיהיו דיבוריו כולם אמת, ואז דברים אלו באים ג"כ לקדושה כי מקיים בהם מצות מדבר שקר תרחק וחזתמו של הקב"ה אמת, משא"כ כשמדבר שקר אזי אותן חלקי הנשמה באים לגיהנם שהוא הס"א:

ואמנם יש ענין דיבורים שהם ממוצעים שאינם לא שקר ולא אמת, כגון מי שאומר כך וכך אעשה למחר וליומא אחרא דיבורים דלהבא, וזהו ענין מ"ש האר"י ז"ל היתר נדרים פורחין באויר כי מיד שנודר לא נודע דיבור זה אם יהיה אמת או לא לכן אי אפשר לאותו הדיבור לבא לקדושה וגם לא לס"א ולכן פורח באויר אין לו שום מקום עד עת שמקיים הנדר ונעשה הדיבור אמת ובא למקומו, וע"ז הזהירה התורה לא יחל דברו (במדבר ל', ג) ר"ל שלא יקלקל את הדיבור שלו אלא ככל היוצא מפיו יעשה ועי"ז יהיה תיקון לדיבור ההוא, אכן כשמתיר את הנדר אז הותר לעבור עליו ועי"ש באורך:

וכך הוא ענין כל דיבורי הרשות אשר בעת דברו אינו לא אמת ולא שקר, כמו המוכר והלוקח שעושיין מקח וממכר הנה אם מקיים דיבורו אח"כ אזי הדיבור ההוא נעשה אמת למפרע ובא למקומו, אכן אם חוזר אח"כ בדיבורו ולא נתאמת הדיבור ההוא נשאר הדיבור ההוא פורח באויר כבתחילה כי לא יבוא אל הקדושה עבור שלא נתאמת וכן אל הס"א לא יבא כי מכל מקום בעת דברו לא היה שקר מוחלט ולכן לעולם פורח באויר, ולכן אותן חלקי הנשמה אין להם תיקון כי אינם באים אל הגיהנם להתלבן, ולכן אחר שנתלבן כלל נשמתו בגיהנם עדיין אינה יכולה לבוא אל מקומה עבור שחסר ממנה אלו החלקים ואי אפשר להם להתחבר עם הכלל כי אינם עומדים כלל ביחד והם רחוקים כמטחוי קשת כי כלל נשמתו כבר נתלבנה ומקומה בקדושה ואלו הם פורחים באויר לכן אי אפשר להם להתחבר אלא בבואם יחד בגלגול ואז מתחברים ומקבל ג"כ העונש הראוי על זה:

וזהו ענין מי שפרע, כי להיות חזרה זו קל בעיני האדם לא נחשב לו לעון אשר חטא מאחר שלא היה קניין ויכול הוא מדינא לתזור בו, לזאת צונו רז"ל להודיעו שאדרבה עונש גדול יש בדבר, וז"ש מי שפרע לאנשי דור המבול, לאנשי דייקא, ולא אמר לדור המבול כי לא מיירי כלל ממה שנענשו בדרך דזה אינו רבותא כי אפילו תינוקות של בית רבן יודעים שעל כל חטא יש עונש, אלא קאי על מה שבאו בגלגול ונענשו פעם ב', והיינו לאנשי דור המבול, ר"ל אותן האנשים אשר כבר היו בדור המבול ועכשיו נבראו פעם ב' ופרע להם בדרך מצרים, וכן הפלגה וסדום שכולם הוצרכו להתגלגל לקבל עונש מלבד פעם הראשון שנענשו. הוא עתיד ליפרע, אמר עתיד דייקא, ולא אמר הוא נפרע דזה אין רבותא וכאמור, אלא לפי שעונש איסור קטן כזה קל בעיני האדם לסבול עבור חמדת ממון לזה מודיעים לו שאדרבה לקטנות האיסור לא יתלבן בגיהנם ונמשך ממנו חומרא גדולה שעתידי ליפרע ר"ל פעם ב' לעתיד שיבא בגלגול, וז"ש עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו דייקא, ר"ל שאין נשמת האדם עומד אצל דיבוריו אלו וכמש"ל שעי"ז אי אפשר להחלק להתאחד בהכלל והבן היטב:

12. חנוכת התורה פרשת קדושים

קיט) איתא בגמרא בכמה מקומות מי שפרע מאנשי דור המבול הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. ולכאורה צריכין ליתן טעם למה אמר דוקא מי שפרע מאנשי דור המבול. ויש לומר דהנה בפרשה זו כתיב איפת צדק והין צדק יהיה לכם ואיתא בגמרא מה תלמוד לומר הין והלא הין בכלל איפה היא ומתרץ לומר לך שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק כשאתה מדבר הן או לאו קיים דיבורך וכו'. והנה מי שאינו עומד בדיבורו צריך לומר שהוא סובר דהפירוש בפסוק כפשוטו לא מבעיא איפה שהיא מדה גדולה שאסור להונות אלא אפילו הין שהיא מדה קטנה גם כן אסור. דאם לא כן הוה אמינא דדוקא גזל גמור אסור אבל גזל קטן כמו שוה פרוטה או פחות מזה יהיה מותר לכן כתיב הין. אמנם קשה היאך סלקא דעתך דגזל קטן יהיה מותר הלא כל העונש של דור המבול לא היה אלא על גזל קטן פחות משהו פרוטה כדאיתא במדרשים אם כן הדרא הקושיא לדוכתא מה תלמוד לומר הין. וע"כ צריך לומר דלא רצה לתלמוד מדור המבול דגזל קטן גם כן אסור והין בא להורות שיהיה הן שלך צדק. לכך אמר מי שפרע מאנשי דור המבול על איסור גזל קטן הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו ואינו רוצה לתלמוד מדור המבול דגזל קטן אסור

13. ערוך לנר על סוכה דף נב/ב

שם ואליהו וכהן צדק: הטעם למה ד' צדיקים הללו יבואו לידות קרנות הגוים יש לפרש ע"פ מה שנלענ"ד לבאר מה דאמרינן בב"מ (דף מ"ז) דאומרים מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצריים בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו ע"ש דלכן מזכירין ד' פורענות אילו דוקא מפני שבזה הראה הקב"ה שמושל בכל ועל כן נפרע מהרשעים הללו בד' יסודות שכל הברואים נבראו על ידם דהיינו מדור המבול נפרע במים ומדור הפלגה ברוח כדאיתא במדרש בפסוק לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח זה דור הפלגה דנפוצו ברוח ומאנשי סדום נפרע באש שהמטיר עליהם גפרית ואש מן השמים וממצריים בים נפרע בעפר דתחת אבודם הי' שנעשה הים כמין חומר שנטבעו בו ולא יכלו לנוס כמו דכתיב חומר מים רבים וסוף אבודם הי' כדכתיב תבלעמו ארץ ולכן אומרים מי שפרע מרשעים ע"י ד' יסודות הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו וכמו כן יש לומר דמינה הקב"ה ארבע הרשים ואזר כל אחד מהם בכח מיוחד מד' יסודות לכלות הרשעים ולידות קרנות הגוים אשר זרו את יהודה דאברהם הכה את אויביו בעפר כמו שדרשו רז"ל במדרש יתן כעפר חרבו שזרק עפר על האויבים ונעשו חרבות וכתיב שם ויחזק חרש את צורף דהיינו שם שהוא כהן צדק חיזק את אברהם בזכותו הרי שכחו של שם להכניע את אויביו ד' בעפר ואליהו הכניעם במים דעצר להרשעים טל ומטר הרי שמושל על יסוד המים להכניע הרשעים ומשיח בן יוסף מושל על יסוד האש כדכתיב ובית יוסף ללהבה שנדרש על משיח בן יוסף כמו שהביא המרש"א בשמעתין הרי שמושל על יוסף עתיד לדון הרשעים באש ומשיח בן דוד יכניעם ברוח כדכתיב ויצא חוטר מגזע ישי וגו' וכתיב שם וברוח שפתיו ימית רשע ולכן ד' חרשים אילו מוכנים לכלות הרשעים שבאים מארבע רוחות העולם כמו שכתב רש"י בזכריה אלה הקרנות אלה האומות אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זרום עכ"ל וארבע יסודות קיימים בארבע רוחות העולם כדאיתא בזוהר פ' וארא אש בצפון רוח בזרחה מים בדרום ועפר במערב ועל כן יכנעו ע"י ד' חרשים המושלים על ד' יסודות להכניעם:

14. ספר שערים מצויינים בהלכה

הפרטית של השי"ת. ועי' בשושנים לדוד
דבאלו השנים פרע להם הקב"ה בעצמו
כדמצינו בפוסקים שם, אבל באחרים באנשי
סדום היה ע"י מלאך, וה"נ במצרים היה ע"י
משה, ומה"ט לא תני אלו במשנה. [ועי'
בשאלתות (סי' לו) דמשמע שגרס במשנה ומאנשי
סדום ועמורה ומן המצריים, ועי"ש בהוספות לשאלת
שלום]. ועי' מש"כ במראית העין ובלחם שמים
ובשו"ת אבני נזר (חור"מ סי' לב) ובאהבת יונתן
(הפטרות פ' בא). ובערוה"ש (שם) כתב, דיש
הרבה בנ"א שאין חוששין לעונשי עוה"ב, וכל
מעיינם רק בהבלי עוה"ז, לכך אומרים לו מי
שפרע מאלו בעוה"ז, כן יפרע ממך בעוה"ז,
ומזה אולי יתחרט ויקיים דברו.

15. ספר שפרעם מצויינים בהלכה

מִי שִׁפְרַע וְכוּ'. כְּתַב בְּשׁוֹ"ע (ס"י רד ס"ב) אִם
נֶאֱמַר הַחֶפֶץ אַחַר נְתִינַת הַמַּעוֹת, יִכּוֹל
הַלּוֹקֵחַ לְחַזֵּר בּוֹ, וְאֵין מְקוֹם לְמִי שִׁפְרַע, וְיֵא
דְה"ה לְמִי שִׁחֲזַר בּוֹ מִפְּנֵי שִׂירָא לְהַפְסִיד כָּל
הַמַּקָּח, וְעֵי"ש בְּסַמ"ע (סַק"ה) דְּלֹא פּוֹקֵי אִם יֵרָא
לְהַפְסִיד רַק מִקְצַת, וְעֵי"ש בְּפֶת"ש. וּמִפְּרַשׁ בְּשׁוֹ"ת
נֹב"י (מֵהַד"ק יו"ד ס"י סֵט ד"ה וְרֵאִיָּה) דְּהֵי"א נְעִי
בְּתוֹס' לְעִיל מִזֵּ: ד"ה אֵי, וְע"ע בְּבֵאֵר הַגּוֹלָה וּבְבִיאֹר
הַגְּרָא שֶׁן ס"ל דְּאֲדַעְתָּא דְּהַכִּי לֹא נִתְּן הַמַּעוֹת,
אִם הִיָּה יוֹדֵעַ שִׂיאָרֵעַ דְּבַר שִׂיְהִיָּה בּוֹ אַחֲרֵי
לְהַפְסִיד כָּל הַמַּקָּח, וְהַכֶּסֶף אֵינּוּ קוֹנֵה לְחֻלוֹטִין,
וְמִי שִׁפְרַע הוּא רַק לְכוּפּוֹ שִׁיגְמוֹר וִימְשׁוֹךְ, וְכִיּוֹן
שֶׁעֲדִיין לֹא מִשְׁךְ מֵהַנִּי אֹמְדָנָא אֶף בְּמָה דְּתִלּוּי
בְּשֵׁנִיָּה, וְלִדְעָה קִמֵּיתָא שְׁצִירֵךְ לְקַבֵּל מִי
שִׁפְרַע, ס"ל כִּיּוֹן דְּמַעוֹת מֵה"ת קוֹנֵה אֵלָא
שְׁחַכְמִים תִּיקְנוּ מִי שִׁפְרַע נִשְׂאָר עַל דִּין תּוֹרָה,
וְהוּי כְּמוֹ שֶׁנִּגְמַר הַקְּנִיין וְלֹא מֵהַנִּי אֹמְדָנָא. וְעֵי
בְּמַשְׁפ"ש (ס"י רד סַק"ד-סַק"ה) וּבְשׁוֹ"ת אַחֲיַעֲזֹר
(ח"ג ס"י מ).

16. דף על הדף בבא מציעא דף מח עמוד ב

בגמ': מילט לייטינגן ל'.

לגבי מי הוא זה שאומר את המי שפרע נחלקו הפוסקים - דהרא"ש כתב שהדיין אומר כן, וכן כתב הרמב"ם (בפ"ז מכירה הלכה ב'), אבל בפירוש המשניות כתב שמי שרוצה את המקח, הוא צועק על זה שבא לחזור בו, ובמרדכי (ס"י ש"ח) כתב שאומר לו זה השליח ציבור על הבימה ברבים.

עוד נחלקו הפוסקים דהרמב"ם (שם) כתב שאומר בלשון נסתר "הוא יפרע ממנו שאינו עומד בדיבורו". אבל הרא"ש והטור (ס"י ר"ב) כתבו שאומר בלשון נוכח "הוא יפרע ממך אם אינך עומד בדיבורך", ובבית יוסף שם הביא מתלמידי הרשב"א גם כן ב' דעות זה.

בס' צדק ומשפט (ח"מ ס"י ר"ד סעיף ז') הביא מס' מטה שמעון דאם יש מחלוקת הפוסקים אם צריך לקבל מי שפרע או לא, יכול לומר קים לי כאותן פוסקים שסוברים שאינו מקבל מי שפרע, אף שהם מיעוט פוסקים, וכמו בדיני ממונות שיכול לומר קי"ל.

אמנם הוא חולק ועליו, וסובר שחיוב מי שפרע הוא ענין "איסור" ולא "ממון", וממילא אינו יכול לומר כן, רק אם רוב הפוסקים פוטרין ממי שפרע.

1. ספר דבר יעקב

ועצם מחלוקת הר"ף ובעה"מ מבארים האחרונים
[תשובת חת"ס יו"ד סימן שיד, קה"י סימן מא, אבן
האזל מכירה פ"ג] שנחלקו האם תקנת חכמים היתה
לגמרי להפקיע קנין כסף, או דלא הפקיעו קנין כסף
אלא נתנו זכות למוכר וללוקח לחזור בהם ולתבוע
חזרה המעות או החפץ כל זמן שלא היתה משיכה.
בעה"מ סובר שהקנין חל וגדר התקנה שיכולים
לחזור בהם, ולהחזיר המקח, ולכן לאחר שריפה שאי
אפשר להחזיר החפץ, לא שייך כבר להחזיר, והשריפה
הוי פסידא דלוקח, והר"ף והרמב"ן ס"ל שהקנין
לא חל, ולכן הוי פסידא של מוכר.] וכל המחלוקת
לפי רבנו, אבל לפי ר"ש בודאי הקנין חל, אלא
שיש למוכר זכות לחזור בו ולא ללוקח.

2. תוספות מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

ואמר רבא אנו אין לנו אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו - ואם תאמר מאי קמ"ל רבא בברייתא נמי הכי קתני החוזר בו אין רוח חכמים נוחה הימנו [1] וי"ל דאשמועינן דאין רוח חכמים נוחה הימנו לאו היינו מי שפרע דקתני ברישא.

3. תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

אנו אין לנו אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו. איצטריך לרבא לאשמועינן דלא תימא אין רוח חכמים נוחה היינו מי שפרע דרישא, [2] אי נמי רבא לא הוה ידע להך ברייתא אלא אמתניתין דשביעית אמרה למילתיה דתנן בסוף מס' שביעית המקיים דיבורו רוח חכמים נוחה הימנו ועלה קאמר רבא דלא תימא אם אינו עומד בדבורו איכא מי שפרע אלא אין בו אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו.

4. חידושי הרשב"א מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

ואמר רבא אנו אין לנו אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו. מה שהוצרך רבא לומר אנו אין לנו [3] שלא תאמר כיון שאין רוח חכמים נוחה הימנו מוסרין אותו ללוטא קצת קמ"ל שאין בו אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו בלבד לפי שהוא ממחוסרי אמנה.

5. רש"י מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

קאי באבל - משום דברים שבאו על כך לכלל מעשה, אבל מעות לא קנו מדאורייתא, ונפקא מינה לענין איסורא, כגון אם קידש בו את האשה, לרבי יוחנן הווי קדושין, דמדאורייתא קנייה, ודידיה הוא, לריש לקיש לא הווי קדושין.

6. רבי עקיבא איגר מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

רש"י ד"ה קאי באבל וכו' ונ"מ אם קדש בו אשה. מסתפקנא אם כוונת רש"י במ"ש אבל מעות לא קנה מדאורייתא היינו דלר"ל לא הקנה המעות את הכלי להלוקח מדאורייתא, ועלה כ' הנ"מ אם קידש בו אשה ר"ל אם קידש הלוקח כשעדיין לא משך הכלי קידש את האשה בכלי זה שהקנה לה בק"ס את הכלי שביד המוכר דלר"י מקודשת, ולר"ל אינה מקודשת, או דכוונתו של רש"י דנ"מ באם קידש המוכר במעות, אבל אם קידש הלוקח בכלי לכ"ע אינה מקודשת, והיינו די"ל דלכתר דתקנו חכז"ל דמעות אינם קונות ממילא מקדש את האשה בדבר שאינו שלו ואין כאן קידושין כלל, ורק בקידש המוכר במעות י"ל דס"ל לרש"י כתירוץ ב' דתוס' לעיל (דף מ"ג) ד"ה מאי ארי' דאם מעות קונות מה"ת יכול המוכר להשתמש במעות, ואם אין מעות קונות אין המוכר רשאי להשתמש במעות, א"כ שפיר יש נ"מ לר"י דמעות קונות ד"ת מקודשת דאף דעקרו חכז"ל לקנין המעות, מ"מ הא רשאי להשתמש בהמעות והוי כלוה על המעות לכך מקודשת אבל לר"ל אינה מקודשת. גם יש לחלק דבמעות שביד המוכר מקודשת כיון דמה"ת

הוי שלו, אבל בקידש לוקח בכלי י"ל אף דמה"ת הוא שלו מ"מ כיון שהכלי ביד המוכר וע"י תקנת חז"ל דאינו קונה הרשות ביד המוכר לחזור ושלא יתן לו את הכלי, וממילא אף דנקנה לו מה"ת, מ"מ הוי כמו אינו ברשותו כמו בגזל ולא נתייאשו הבעלים, וצ"ע לדינא.

7. ספר דבר יעקב

(ה) רד"ה קאי וכו' ונ"מ לענין איסורא כגון אם קידש בו את האשה לר' יוחנן הוי קידושין דמדאורי"י קנייה ודידיה הוא - רע"א והמתנ"א [קנין מעות סימן יא] מסתפקים בכוונת רש"י, האם כוונתו שהלוקח קידש אשה בחפץ לאחר נתינת דמים ללא משיכה [כגון שהקנה לאשה הכלי בקנין סודר] או כוונתו שהמוכר קידש אשה במעות שקיבל מהלוקח, קודם משיכת החפץ. [וכתבו המתנ"א ורע"א שלפי הצד השני שמוכר קידש במעות, יחלוק רש"י על הרי"ף בשם ר"ה גאון [הובא לעיל מזו: אות ח] שסובר שלכו"ע מותר למוכר להשתמש במעות, שהמעות הם כהלואה ביד המוכר, וא"כ גם לפי ר"ל מקודשת, אלא רש"י תולה במחלוקת משום שסובר שלפי ר"י מותר למוכר להשתמש במעות, ולפי ר"ל אסור. ומסיף רע"א שלפי הצד השני, אם לוקח יקדש בחפץ לכו"ע אינה מקודשת, ורק במעות מקודשת לפי ר"י כמש"כ התוס' [מג.]. שרשאי להשתמש במעות.

האבן האזל [מכירה ג-ה ד"ה ובמה] כתב דלשון קידש בו משמע בחפץ, דאם מיירי בדמים היה צריך לומר קידש בהן. אבל הריטב"א [מזו:] גורס ברש"י קידש בהן, וקאי על המעות. והריטב"א חולק על רש"י וסובר כיון שהפקר ב"ד הפקר ומדרבנן תיקנו שאין מעות קונות אף לר' יוחנן אינה מקודשת. והריטב"א מוסיף יש ראשונים שס"ל [היינו הרי"ף הנ"ל] שמוכר רשאי להוציא המעות ולדידם הוי מקודשת.

החת"ס [יו"ד סימן שיד] והעונג יו"ט [סימן כה ד"ה מיהו] והאבן האזל [מכירה ג-ה וכע"ז בפנ"י] מבארים כוונת רש"י כמו שיטת הבעה"מ שלפי ר' יוחנן שד"ת מעות קונות, היתה גדר התקנה שהמוכר או הלוקח יכולים לחזור בהם, אבל כל זמן שלא היתה חזרה הקנין חל, וממילא המעות קנויות מה"ת, ולכן לפי ר' יוחנן מקודשת.

(ח) תשומת יד א"ר חסדא כגון שיחוד לו כלי להלואתו - שיטת רש"י שכוונת רב חסדא לומר שחיוב קרבן שבועה איכא רק כשיחוד כלי וכפר בכלי, ואע"פ שלא משך ולענין השבה פטור ולכן לא אהדריה קרא, מ"מ לענין קרבן שבועה חייב כשיחוד כלי, ובלי יחוד כלי פטור אף מקרבן שבועה. וצ"ב מה עושה יחוד כלי, הרי אינו קונה הכלי בלי משיכה.

הראשונים [רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן] חולקים על רש"י וס"ל שגם על כפירת החוב בלי יחוד כלי איכא חיוב קרבן, והא דמוקמינן לה ביחוד כלי היינו לרבותא שאפ" לא כפר בעצם החוב אלא כפר בכלי בלבד ג"כ חייב קרבן. ולפ"ז תירצו הראשונים קושית תוס' מכתו' לגבי אנסת בתי, שליכא שם יחוד כלי, דבאמת איכא חיוב קרבן גם ללא יחוד כלי.

יד] מתניתא מנלן דתניא נתנה לבלן מעל וכו' אבל מידי אחריתא דמחסרא משיכה לא מעל עד דמשיך - א. מבואר בגמ' שנתן לספר או לסיטון שמהני בהם משיכה לא מעל ע"י מסירת מעות, וזה ראייה לר"ל, דלפי ר' יוחנן מעל כשמסר המעות כיון שדבר תורה מעות קונות. ומקשה הרשב"א דמ"מ מדרבנן תיקנו שמעות לא קונים אא"כ משך, וא"כ כיון שביטלו קנין מעות למה מעל. ותירץ הרשב"א לענין מעילה דאורייתא לא תיקנו, וכ"כ התורא"ש. ומבאר המחנ"א [קנין מעות יא] שמכאן הוכיח רש"י הנ"ל שלענין דין דאורייתא חכמים לא הפקיעו, ולכן מקודשת במעות, ולכן קאמר הכא שיש מעילה במסירת המעות. גם התוס' [ב"ק עט. ד"ה תיקנו כפי מה שביאר רע"א בגליון הש"ס] הביאו ראייה מסוגין שהיכא שחכמים ביטלו קנין, לא נתבטל לענין דין דאורייתא ולכן איכא מעילה.

ולכאורה הכוונה שאין לחכמים כח לתקן ולעקור דין דאורייתא. וקשה דזה סותר למש"כ הרשב"א [גיטין לו:] שיש כח לחכמים לא רק להפקיר אלא גם להקנות. וגם לפי ר' יונה [ב"ב ק:] שסובר שיש לחכמים כח רק להפקיר, מ"מ קשה כאן אחרי שחכמים הפקירו למה איכא מעילה ע"י מסירת מעות, וא"כ לכאורה כוונת הרשב"א והתוס' שאפ" להפקיר אין להם כח לענין דין דאורייתא. מיהו י"ל שכוונתם שחכמים לא רצו להפקיר, דבמקום איסורא לא העמידו דבריהם.

הפנ"י מתרץ [את קושית הרשב"א שרבנן תיקנו

שמעות לא יקנו] ע"פ בעה"מ שרבנן לא ביטלו את קנין המעות, אלא תיקנו שיש זכות למוכר או ללוקח לחזור בהם, אבל אם לא חזרו בהם הקנין חל ע"י הכסף, ולכן קנה הדמים ואיכא מעילה. המחנ"א והקה"י [סימן מב] מבארים ע"פ התוס' [לעיל מג.] שס"ל שלפי ר' יוחנן מותר למוכר להשתמש בדמים, וסברתם שחכמים רק תיקנו להפקיע זכות הלוקח בחפץ, ולא זכות המוכר בדמים, ולכן קנה הדמים ואיכא מעילה. ולפי כל הפירושים קשה על הריטב"א דסובר לענין קידושין דאינה מקודשת משום הפקר ב"ד, למה לענין מעילה מהני קנין כסף.

10. ספר דבר יעקב

טז] ואמר רב דוקא בלן הוא דלא מחסרא משיכה – מבואר בגמ' שלפי ר"ל שמשיכה קונה, הכא לגבי בלן קונה ע"י הדמים. וכתב המרדכי [סימן שא] בשם ר' יצחק מווינא שמכאן ראייה שהיכא שא"א לעשות משיכה שאין מה למשוך, מודה ר"ל שקונה בנתינת מעות. ומוסיף מר"ל נשמע לר' יוחנן שהיכא שא"א ע"י מעות [כגון מתנה] קונה במשיכה, וגוי שקנינו במשיכה היכא שא"א במשיכה קונה בקנין כסף.

11. ספר דבר יעקב

ח] נתקיימו התנאים דברי ר' יוסי – הרמב"ן והר"ן מקשים במה קנה לוקח, בשלמא מוכר קנה

הערבון במשיכה, אלא לוקח במה קנה את כפילת הערבון. ותירצו שמיירי שעשו קנין סודר. עוד תירצו שהכי קאמר אכפול לך ערבונך ותקנה בקרקע כפלים משווי הערבון, הרי זה קנה בקנין כסף.

12. ספר דבר יעקב

ט] יוסי לטעמיה דאמר אסמכתא קניא – (א.) מה פירוש המילה אסמכתא. הרשב"ם [ב"ב קסח.] והנ"י [ב"ב שם ונדריים כז:] מפרשים שזה המבטיח לחבירו דבר סומך על זה שיקיים התנאי באופן שלא יבוא לידי ההתחייבות, כגון אצלנו סומך ע"ז שלא יחזור בו וממילא לא יצטרך לשלם. ולפ"ז קאי לשון אסמכתא על זה שמבטיח, שסומך שלא יבוא לידי ההתחייבות שמבטיח. רש"י [אצלנו ולהלן סו.] והתוס' [להלן סו. ועד. וב"ב קסח.] והרא"ש [נד' כז:] מפרשים המבטיח לחבירו הבטחה בעלמא ואינו אומר כן אלא כדי שחבירו יסמוך על דבריו. ולפ"ז קאי לשון אסמכתא על זה שהובטח לו. [ומלשון רש"י סנה' כד: משמע כפירוש ראשון שקאי על זה שמבטיח, עיין בית אהרן להלן עד.].

הטעם שאסמכתא לא קניא כתבו הרמב"ם [מכירה יא-ב] והרשב"ם [ב"ב קסח. וקעג:] לפי שהמקנה לא גמר בדעתו להקנות. ולפי הרשב"ם שגדר אסמכתא שהמקנה מבטיח וסומך שלא יבוא לידי כך א"כ לית ליה גמירות דעת כיון שבטוח שלא יבוא לידי מעשה, וכן משמע מלשון הרמב"ם [מכירה יא-ד]. ולפי רש"י שגדר אסמכתא שמבטיח הבטחה בעלמא, א"כ ליכא גמירות דעת כיון שלא התכוון כלל להתחייב ורק אמר שמתחייב כדי לפתות את חבירו שיסכים לקנין. [ועיין בשער"י [שער ז-ח ד"ה ועפ"י] שדן היאך מהני דברים שבלבו לסתור דיבור מפורש.]

13. ספר דבר יעקב

ב. יש לחקור למ"ד אסמכתא לא קניא, האם

אסמכתא לא קניא מדאורייתא או שהוי תקנת חכמים. הבי"י [י"ד ס"ס רנח] מביא דהרמב"ן כתב שאסמכתא קונה בהקדש וצדקה. וההג' אשרי בשם מהר"ח סובר שאינה קונה בצדקה. בפשוט סברת הרמב"ן שבהקדש אית ליה גמירות דעת. וכע"ז כתב הרמב"ן [נד' כז:] שמהני אסמכתא בגיטין וקידושין ומבאר הריטב"א בנדריים [וכ"כ הבי"י סימן רז בשם תלמידי הרשב"א] משום שאית ליה גמירות דעת.

המרדכי [ב"ק פ"ד סימן מו] כתב בשם ר' נתנאל דאסמכתא קניא לגבי הקדש וצדקה, וביאר הטעם שהרי אסמכתא קניא מה"ת דכתיב אנכי אערבנו מידי תבקשנו, ורבנן לא תיקנו בהקדש וצדקה שאסמכתא לא תקנה. [ק"ק דאפשר לדחות שלגבי יהודה שהסכים להפסיד עוה"ב ודאי אית ליה גמירות דעת].

14. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף מה עמוד ב

ומחזיר לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים. פי' גוזמא בעלמא נקט לומר שהדמים הנשארים חוב הם אצלו ואינם מעכבים בקניית השדה אבל שורת הדין שאפ' זמן שלשים יום אין לו שלא אמרו אלא בסתם מלוה וכדאיתא בפ"ק דמכות (ג' ב') אבל במכר חייב לפרועו לאלתר אם לא קצץ זמן, מ"ר.

15. ספר דבר יעקב

טז] לימא כתנאי המלוה את חבירו על המשכון וכו' - הגמ' מדמה מחלוקת האמוראים לגבי ערבון למחלוקת התנאים לגבי משכון. ולכאורה אפשר לחלק בין ערבון למשכון, וגם בין דיני קנין ממון לשמיטה. הבית אהרון כתב שהגמ' מדמה רק לענין השאלה האם מקצת הוי כמו כולו.